

БАЯНЕТО – ДОГМА/НЕДОГМА?

Даниела Кузманова

Студентски семинар по практическа етнология и фолклористика

„Проф. д-р Иван Шишманов”

Тази разработка поставя опозицията „добро”/„зло” върху материал от баяния от българомохамеданското село Лъкавица, Средните Родопи. Проблемът се разглежда през призмата на разказите на седемдесет и две годишната баячка Айше Халилкова ¹: „То научи ли го баенето, е хубаво...”; „Който има нужда, пея му.”; „Да умра, нема да правя магии, не смея, заради Аллаха, че то е грях.”

На българската етническа територия баянето се извършва на място, възприето като сакрална граница между усвоено и неусвоено пространство - домашен праг, мост и др. Но в разказите на Айше Халилкова мястото не е регламентирано. Единственото му локализиране е, когато тя произнесе „наречка” ² за „добринна” ³. Тогава поставя болния „под капките” ⁴. Баячката предоставя осъществяването на прякото общуване с Бога на човека, без допълнително установени пространствени измерения. Тя създава условия за реализирането на духовен контакт. И в замяна очаква да дойдат „капките” със своята пречистваща сила от Гореве.

БОГ

БАЯЧКА

(МЕДИАТОР) капки (оздравяване)

общуване

ЧОВЕК

Баянето „Господ си го предава” – то идва от Бога, защото е добро. Помощта на Божествената сила се открива и в самата „наречка за добрина”. Тя е записана в три варианта. Тук се предлага най-пълният от тях:

От мен себеп ⁵,
от Аллах дерман ⁶.
Търнала добра-добричка,
сестра-сестричка.
Тук нема място за теб –
насрато, напикато.
Върви, дето има бели халища,
зелен босилек,
червен трендафил.
Шъ зема копача, да та изкопъ,
шъ земъ брадва, да та изсека.
Ако си кокалева, шъ те изсека,
ако си друга, шъ те изкопъ.
Шъ зема метла, да ть измета,
да ть изчестъ.
Та шъ та сторъ
каквото чисто сребро,
каквото ляко перо,
каквото ръжен клас.

Наречката поставя два основни акцента, които я отправят към сферата на моралното: Къде ще бъде намерено доброто? Откъде ще дойде доброто?

Личната роля на Айше Халилкова, която се проявява навсякъде в баянето, неизменно го извежда от разглеждането му единствено на ниво ритуал, практика или най-малкото прави това разглеждане непълно.

Грижата на баячката се пренася и в по-широк мащаб – „Прогонва със облак с баене.” От една страна, изпращането на градушката от Бог се свързва с наказание на хората заради греховете им. От друга, да се докара пороен дъжд е най-силната магия. Айше Халилкова олицетворява закрилата, разрушава най-силната магия. При нея ясно личи противопоставянето „баяне”/„магия” като „добро”/„зло” и подборът, който прави баячката. Единственият начин за предпазване от градушка е милостинята. Средството, което използва Айше Халилкова за предпазване и изгонване на градушка е баяне. Това ни дава основание в този случай да отъждествим понятията „баяне” и „милостиня”.

На българската етническа територия е прието баячката да предава знанието по наследство, тъй като според вярването „лошото” не изчезва от други хора, силата се предава с кръвта. Но при Айше Халилкова силата на баянето се откроява извън рамките на кръвното родство, а прекрачва и религиозната граница. Иначе би било необяснимо как баячката ми предава знанието си – на мен: чуждата и християнката. Установява се залязването на опозициите „роднинско” / „нероднинско”; „християнско” / „мюсюлманско”. По-скоро на тяхно място се открива проблемът ДУХОВНОСТ/БЕЗДУХОВНОСТ.

Към сферата на моралното отвежда и въпросът, свързан с времевите параметри на баянето. На българската етническа територия обикновено се вземат предвид фазите на Луната, слънчевият изгрев и залез. За Айше Халилкова тази връзка е непозната: „По в паратик ⁷ ден трябва да се бае, че да изчезва лошото”; „Вечер по не бива да се бае, оти вечер с враговете ⁸ си ходиш, враговете те натискат вечер.”

Доброто, което в своето съзнание върши Айше Халилкова чрез баянето, е само повод проблемът, разглеждан в морален аспект, да добие универсален характер. Където е мястото на баячката Айше Халилкова стои Човекът, а на мястото на баянето е Доброто. Не случайно съселянката на баячката – Анка Джурова нарича баянето „занаят, че той помагал на хората...”⁹.

БЕЛЕЖКИ

1. Айше Кадирова Халилкова, р. 1923 г. в мах. Бозово (дн. Здравец), без. обр., земеделие, баща – мах. Карадере, Смолянско, майка – мах. Бозово. Записите, използвани в работата, са направени през м. юли 1995 г. в с. Лъкавица, община Лъки от автора на тезисите по време на етнологични проучвания, организирани и финансирани от Асоциация за антропология, етнология и фолклористика „ОНГЪЛ” и Общински съвет – гр. Лъки. Съхраняват се в Архива на Асоциацията (ААО) и Общински поселищен архив – Лъки (ОПА-Л).

2. Наречка (диал.) – текст на баяне.

3. Добрина (диал.) – оток.

4. Под капките (диал.) – под капчука.

5. Себеп (диал. от араб.-тур.) – полза.

6. Дерман (диал. от тур. ез.) – добро.

7. Паратик (диал. от гр. ез.) – лош.

8. Според разказвачката, „враговете” са тези „които не искат да се обръщат към Аллага”.

9. ААО и ОПА-Л. Анка Асенова Джурова (Джумлина Сюлейманова Берберова), р. 1942 г. в с. Лъкавица, обр. IV отд., земеделие, баща – с. Лъкавица, майка – мах. Крушево.